

ROBINSON CRUSOE'UN YABAN ADASINI VE ÖTEKİNİ ULAŞIM VE İLETİŞİM ARACILIĞI İLE KONUMLANDIRMASI

Başak Kalender

Bu çalışmada bilgiyi elinde bulundurarak ulaşım ve iletişimi denetleyen ile dışındaki dünya arasındaki etkileşim konularını Daniel Defoe'nun kaleme aldığı Robinson Crusoe kitabı üzerinden incelemeyi hedefliyoruz. Bir İngiliz tarafından 1719'da yayımlanan bu kitap o dönem hâkim olmaya başlayan sömürgeci yaklaşım üzerine yoğunlaştırır. Bu bağlamda çok temel bir mit olan ötekiyle karşılaşma temasına rastlarız, öteki kavramını “diğeri, öbürü” şeklinde sözlük anlamıyla kullanırsak iletişimin temelini oluşturduğu da söylenebilir. “Bu mitin işlenişini Habil ve Kabil’den, Albert Camus’un Yabancı’sına kadar götürmemiz mümkündür. Bu bağlamda medeniyetler, rollerini gözden geçirerek kendilerine uygun Robinson anlatılarını dönem dönem yeniden yazarlar.”¹ Belki de hikayelerin tepe taklak edilerek farklı bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği, bunun imkanları, Cuma’nın kendi geleneğinde ve kendi dilinde Robinson Crusoe’yu yazmasının mümkün kılan hala güncelliğini koruyan problem alanlarıdır. Batı-olmayan kendi tanımını Batı medeniyetinin araç gereciyle geliştirebilir mi? Bu bağlamda iletişim ve iletişim araçlarının kullanımı, denetimi ve özgürlüğü çerçevesinde bir tartışma yürütmek, günümüze ve geleceğe öteki ile ilişki kurmanın daha yapıcı yollarının varlığına dair bir umut ışığı verebilir.

Yaşamda orta basamakta bulunmanın her türlü zevk için biçilmiş bir kafftan olduğunu düşünen ve bunu empoze etmeye çalışan bir babanın oğlu olan Robinson, babasının aksine denize açılma ve dünyayı gezme hayalleri

¹ Davud, K. (2020). Robinson Crusoe’dan Albert Camus’nün Yabancı’sına insanlık miti: Issız adada öteki ile karşılaşmak. (Çev. İ. Kocael). 25 Nisan 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=LAdzMtdbhRU> adresinden erişildi.

kurmakla birlikte babasının yaptığı hüzünlü konuşma ile bundan vazgeçer. Sakin, zor ve ani kararlar alan Robinson, çok geçmeden arkadaşının teklifi ile Londra'ya giden bir gemiye binmeye karar verir ve denize açılır. Sadece başlangıç olan bu adım, Robinson'u enteresan ve tehlikeli olaylara sürüklemekle birlikte uzun yıllar ıssız bir adada yaşamasına yol açan bir serüvene de kapı aralar. Bu serüvene kapının aralandığı zaman Robinson'u Brezilya'da görürüz. Deniz fırtınaları, tutsak olması, kaçması ve Portekizli iyi niyetli kaptanla karşılaşması gibi maceralarının ardından Brezilya'ya gelir ve yerleşir. Dört yıl burada yaşamasının ve çiftliğinin başarısı sayesinde buradaki iletişim ağlarını güçlendirerek tüccarlar arasında tanındıklar edinir.

Zenci ticaretinin yaygın olduğu bir dönemdir ve bu tüccarlar, Robinson'a Gine'ye giden bir gemide gözlemci olmasını teklif ederler. Giderek büyüyen bir çiftlik ve kurulu düzene sahip olan Robinson bu teklifi kabul etmenin mantıksızlığını bilir ama teklife hayır diyemez. Servetinin ve çiftliğinin korunması için bütün önlemleri alır. Hatta malına mülküne gösterdiği özeni korusa her şey çok farklı gelişebilirdi. Ama sömürgeci yaklaşımın ışıkları gözünü alır ve yolu görmese de ilerler. Bindiği gemi iki fırtınanın ardından harap bir şekilde asıl güzergahtan epey uzağa sürüklenir ve "vahşi" denize karşı ölüm kalım savaşı verirler. Bu savaştan sağ çıkan tek kişi Robinson olur. Kurtulmasının sevincin ardından içinde bulunduğu gerçekle yüzleşme vakti gelir ve çevresine bakınmaya başlayarak önce doğa ile ilişki kurmanın yollarını arar.

Burada hem kapitalizmin hem aydınlanmanın değerlerini görürüz. Çünkü yaşadığı şoku kısa sürede harekete geçen ve "doğayı nasıl kendi çıkarıma kullanırım?" diyen bir insan vardır. Bu bağlamda vahşi olan deniz mi yani doğa mıdır yoksa Robinson mudur bir tartışma konusudur. Havanın kararmasından dolayı keşfine ara verir ve güvende hissedebileceği bir ağaca tırmanıp eline de bir dal parçası alır böylece ağaca kendi ifadesiyle "pansiyon"una yerleşir. Ağaca pansiyon demesi bile doğayı kontrol altına alma bilincinin ürünüdür. Uyandığında ise denizin durgunlaştığını ve gelgitlerden dolayı konum değiştirdiğini görür. Bu görüntü ile Robinson, gemide kalmış olsalardı herkesin sağ salim karaya çıkabileceğini farkına varır ve üzüntü duyar. Üzülme nedeni ise düşüncelerinin merkezi olan kendisinin, yalnız ve sefil kalmasıdır; diğer kişilerin ölmesi değil. Burada sadece kendini umursayan sömürgeci beyaz adamı² görürüz. Batı medeniyeti beyaz adam hegemonyasının merkezinde, kendisi yer alır.

Beyaz adam, söylemlerle kendini ve değerlerini medeniyet merdiveninin zirvesine koyar. Robinson "ümitsizlik adası" olarak adlandırdığı bu ıssız

² Beyaz kelimesi ile Avrupa medeniyeti ve onun temsilcileri kastedilmektedir. Siyah veya zenci kelimesi ise genel olarak Batı-olmayan için kullanılmıştır.

adaya düşmeden önce Mağribîlerin elindeki liman kenti Sale'de tutsak olur, iki yılın sonunda kaçış planını uygulayabilir. Kaçarken Xury adında bir çocuğu, ona sadık kalması şartıyla yanına alır. Xury, deri yüzme işinde Robinson'dan daha ustadır. Ayrıca yerlilerle ilgili bilgilere de daha hâkimdir. Su için kıyıya çıkmaları gerektiğinde kıyıda zencilerin mızrakla uzaktan nişan alabildiği konusunda uyarır. Bunun üstüne Robinson "Xury benim en akıllı danışmanım." diyerek Xury'yi onore eder ki aralarındaki iletişimin bağı kopmasın. Böylece Xury bilgilerini paylaşmaya devam etsin. Xury'nin bilmediği şeyler de vardır elbet mesela kaçtıkları Sale'den çok uzaklaşmış oldukları halde gördüğü bir geminin kaçtıkları yerden adamlara ait olduğunu sanması. Robinson, aptal diyerek açıklar ama çocuk aptaldan ziyade bu bilgi veya deneyime sahip değildir. Robinson gelenin bir Avrupa gemisi olduğunu söyler. "Kendim kurtarıldığımda nasıl mutlu olacaksam sizin yaşamınızı da aynı duygularla kurtardım."³ diyen bir kaptan onları kurtarır. Beyaz adamın biz algısı ile kenetlenmesi söz konusudur. Bu esnada Robinson, Xury'yi faydasız görmüş olacak ki Xury'yi kaptana verir. Fakat Brezilya'daki çiftliğinde yardıma ihtiyaç olduğunda Xury'yi bıraktığına pişman olur. Bu hiyerarşik düzen, "beyaz adamı üstün insan örneği olarak gösterir, zenciye sömürgeleştirir, tüm özgün değerlerini talan eder, zencinin parazitten başka bir şey olmadığını ve kendini beyazların dünyasına adanması gerektiğini çünkü vahşi bir hayvan olduğunu söyler."⁴ Burada zenci, bütün ötekileri temsil eder. Beyaz adamın gözünde bütün ötekiler fayda sağladığı oranda önemlidir.

Batı hegemonyasının Batı dışı dünyayla iletişimi temelde fayda ve değer üzerine kuruludur. Bu nedenle Batı medeniyeti, "öteki" üzerinden fayda sağlamaya yönelik bir hayat benimsemekle birlikte ulaşım ve iletişim araçlarını denetleyen taraf olarak gücü elinde tutar. Robinson, İngiliz tüccarlar aracılığıyla bir mektup yollar böylece öyküsü kendi anlattığı şekliyle ayrıntılarla yayılır, Londra'daki bir tüccara kadar ulaşır. Bu, hâkim söylemi belirlemesi anlamına gelir. 18.yüzyılda geçerli olan bu durum 20.yüzyılda da değişmez. "Zenci istese de istemese de beyaz adamın kendisi için biçtiği üniformayı giymek zorundadır. Bunu anlamak için resimli çocuk dergilerine göz atmak yeter. Her zenci ağzından "Peki, patron. Tamam, patron" sözcükleri dökülmektedir. Bu durum sinema ve televizyonda daha da barizdir. Çoğu Amerikan filminin Fransızca dublajında Zenci tipi "Uslu ol, evlat!" aşağılanmasıyla, elden geldiğince abartılarak verilir."⁵ Çünkü zencinin kaba, kavgacı ve söz

³ Defoe, D. (2020). Robinson Crusoe (Çev. F. Kahya). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.35.

⁴ Fanon, F. (2016). Siyah Deri Beyaz Maskeler (Çev. C. Koytak). İstanbul: Encore Yayınları, s.124.

⁵ A.g.e., s.52.

dinlemez olduğu beyinlere işlenmeye çalışılır. Bu tarihsel süreçte değişmez bir gerçek haline gelir, hâkim olanın olduğu yerde “günah keçisi” de vardır. Günah keçisinin benimsetilmesiye kamusal söylemde iletişim araçlarıyla sağlanır. Beyaz adamın günlük yaşam ve dile soktuğu mantıkla zenci kötülüğün, cinselliğin, kavganın simgesi olur. Etnik, dini, cinsiyet kimlikleri değişir ama sistem değişmez. Önce bir öteki yaratılır sonra bu öteki çeşitli yollarla yok edilir ve yaratılan enkaz üzerinde yükselerek “güçlü” olunur.

Bununla birlikte kendi alanında başarılı olan bireylerden harmoni içinde bir bütün kurularak hâkim olan biz tarafı güçlendirilir. Çünkü deneyimler ve kişisel yetenekler ile bazı konularda diğer insanlardan daha becerikli olunabilir ama her konuda usta olunamaz. Robinson, Sale’de sefil bir köle haline geldiği dönemden kurtulmak için iki yıl beklemek zorunda kalmıştır. Çünkü kendinden başka kaçacak köle bir arkadaşına ihtiyaç duyar. Beyaz adam da olsan sonuçta insansındır. Bu nedenle insanın, içinde bulunduğu zor durumlarla baş edebilmesi için fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak başka bir insana ihtiyacı vardır. Bu karşılıklı ihtiyaç durumu iletişimin temelidir. Robinson’un Brezilya’da yaşadığı pişmanlık hissinde de bunu görürüz. Çiftliğinin büyümesiyle babasının bahsettiği orta basamağa doğru yol alır almasına ama kalbinde pişmanlık duygusu vardır. Bunu, İngiltere’de dostlarının yanında yapabilecekken tek sohbet ettiği komşusu dışında yabancılar arasında bir hayat sürmesi en büyük pişmanlığıdır. Bağ kurabileceğimiz birileri olduğunda biz algısı içinde kendimizi daha güvende hissederiz. Bu nedenle bir yabancıyla iletişim kurarken önce korkarız ve birbirimize güvenmemiz için birtakım yöntemler geliştirmemiz gerekir. Soyut düşünme yeteneğimiz ile müzikler, danslar, semboller, dinler, diller, kültürel göstergeler gibi iletişim biçimleri bunu sağlar. Böylece toplulukların kendi aralarındaki birliktelikleri yüceltilerek kuşaklar arası aktarılırken güven bağları da oluşur.

Robinson önce su ihtiyacından dolayı, zenci bir yerli ile iletişim kurmaya çalışır. Zencilerin yanına karaya gitmeden belirli bir mesafeden işaretlerle iletişim kurmayı dener. İki tarafta birbirine yabancı olduğu için korku duygusu hâkimdir. Çünkü insan bilmediğinden korkar ama bu öğretilmiş bir korku değildir. Yani hayvanlara silahtan korkması ve kaçması öğretilir oysa bu doğal refleksleri değildir çünkü doğada silah yoktur. Mesela Robinson adada yabani bir hayvana silah doğrultur “ama hayvan bu hareketten bir şey anlamadığı için kayıtsız kalır ve kaçmaya yeltenmez.”⁶ Ama insanlığın bilinmezlikten korkup rahatsız olması doğal bir güdüdür. Bununla birlikte iki tarafın da güven sağlamak için adım atması ile korku ve rahatsızlık duyguları azalır. Kitaba dönersek böylece zenciler erzakları kıyıya bırakır ve uzaklaşır, Robin-

⁶ Defoe, a.g.e., s.58.

son'la Xury de alıp güvertelerine taşır. Besin ihtiyacından doğan iletişimle-ri, zencilerden birine saldıran vahşi hayvanı Robinson'un tüfekte vurması ve zenciye kurtarması ile kuvvetlenir. Böylece zenci, hayatı kurtarıldığını için gü-ven duymakla birlikte şaşkınlık ve korkuyla tüfekte tanışır. Topluluklar ara-sı yaşanan karşılaşmalar; araçların öğrenilmesi, yaygınlaşması ve gelişmesi için katalizör işlevi görür. Böylece ilk başta tüfeği bilmeyen ve korkan zenci sonrasında hayatını kurtaran bir şey olduğu için tüfeğe hayranlık duyar. Bu bağlamda nesnelere yüklenen anlamlar önem arz eder. Bir nesne bireyin dün-yasında taşıdığı anlam kadar değerlidir. Robinson, hayvanın derisini ister ve zenciler hiç tereddüt etmeden verir çünkü onlara bir şey ifade etmez. Bütün bu yaşananlar sonunda Robinson zencilere "dost canlısı zencilerim" şeklinde hitap eder. Burada hayatın içinde ne kadar kalıp yargılar ile hareket ettiğimi-zi görebiliriz. Robinson'un "ümitsizlik adası"na düştüğünde var olabilecek "yamyamlara" veya vahşi hayvanlara karşı kendini koruyup güvende hisse-debileceği bir yaşam alanı yaratmak için hem mağara kazması hem çadır kur-ması örnek verilebilir. "Sonradan ortaya çıktığına göre tehlike geleceğinden endişelendiği düşmanlara karşı bu kadar önlem almasının gereği yokmuş."⁷ Bunu yapmasındaki temel sebep ise içinde büyüdüğü kültürün yaratımı olan, "tehlikeli dünya" algısıdır. Hep bir "düşman" veya "öteki" vardır ve ondan korunman hatta gücün yeterse yok etmen gerekir zihniyeti egemendir.

Batı medeniyetinin ilerleme, uygarlık, liberalizm, aydınlanma gibi geliş-melerine engel olan öteki, genelde zenciyle temsil edilmekle birlikte tek öteki değildir. Sosyal açıdan bakıldığında "öteki" ifadesi daha ziyade emperyalist ülkeler tarafından kullanılır. Bu ülkeler kendilerini "merkezde" ve dışarıda kalan ülkeleri de "öteki" olarak nitelendirirler. "Öteki" kavramı, sömürgeci ülkelerin ırk merkezci yaklaşımlarından doğar."⁸ Böylece iletişim kurar-ken karşımızdakini sadece "insan" olarak değil, farklılıkları çerçevesinde bir ayrıştırmaya giderek ele almamız söz konusu olur. "Madagaskarlı için "Madagaskarlı olmak" diye bir sorun varsa, bu sorun beyaz adamın adada arzı endam etmesiyle birlikte ortaya çıkmış bir sorundur."⁹ Zenci ruhu diye adlandırılan şey ise beyaz adamın eseridir. Bu şekilde belli bilgi ve algıların oluşturulması, denetlenmesi ve yönlendirilmesi iktidarın hâkim söylemiyle ilişkili bir biçimde karşımıza çıkar.

Rogets Thesaurus sözlüğünde beyazlığın eşanlamlısı olumlu çağrışımlara sahip 134 sözcük bulunurken siyahlığın eşanlamlısı olumsuz çağrışımlara sa-

⁷ Defoe, a.g.e., s.63.

⁸ Barlık, M.M. (2017). "Öteki"yi Sömürgeleştirme: Robinson Crusoe ve Foe. International Journal of Social Science, 57, s.471.

⁹ Fanon, a.g.e., s.124.

hip 120 sözcük bulunması egemen söylemin İngilizler tarafından İngilizlerin lehine belirlendiğini gösterir. Robinson Crusoe kitabının bizatihi kendisi, liberal düşünce ile uyuşan bir anlatımla sömürgeciliği olumlayan bir eser niteliği taşır. Hatta o dönem kilise tarafından reklamları yapılır ve ciddi derece de satış sağlanır. Bu açıdan kitabın kendisi, o dönemde güç sahibi olan kilisenin desteklediği orta sınıf liberal söylemi, kitle iletişim araçları ile yayma kapasitesinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda “modern devletlerin ayakta durmasında kalemlerin önemi süngülerden az değildir.”¹⁰ Robinson Crusoe bağlamında ele alırsak kitap, Batılı bir insanın tek başına olsa bile medeniyeti tekrar inşa edebileceğini göstermeye çalışır. Robinson “ümitsizlik adası”na düştüğünde gemiden erzak, alet edevat, silah alır ve çevre ile ilişki kurmaya yönelir. İlk eylemlerinden biri bir kuşu vurmak için ateş etmek olur. Hayvanlardan gelen şaşkın çılgınlardan, o karada atılan ilk silah olduğu çıkarımını yapar. Sonra yaşadığı bölge hakkında bilgi edinmeye devam eder ki o bölgeye hâkim olabilsin.

Her tarafı denizle çevrili bir adada olduğunu fark eder. Böylece tek isteği bir sandal olur. “Hiçbir şey yapmadan oturup olmayacak bir şeyi dilemek boşunadır ve bu da onu hemen harekete geçirir.”¹¹ Batı medeniyetinin “birey çalışırsa arzuladığı başarıya ulaşır” söylemini görürüz. Robinson da hiç tembellik etmeden gününü zamanlara ayırarak düzenli şekilde çalışır ve işlerini yapar. “Gemide taşınabilir ve durumu iyi her şeyi talan eder.”¹² Her gün sular çekildiğinde gemiye gider ve her şeyi alır. Batı medeniyetinin sömürü, yağma ve açgözlü yaklaşımı gözler önüne serilir. İlerleyen günlerde gemi batır ama Robinson içi rahat bir şekilde izler. Çünkü artık gemide ona fayda sağlayacak bir şey kalmamıştır. Böylece güvende hissedeceği bir yaşam alanı oluşturmaya yönelir ve kendince uygun gördüğü bir yere yerleşir. Ardından bir gün şimşekli bir fırtına çıkar ve bu da aklına barutlarının tek patlayışta yok olması ve savunma, yiyecek işlerini yapamaması ihtimalini getirir. Oysa barutun tek patlayışta gitmesinin kendine vereceği zararı düşünmez. İhtiyaç ve arzularına o kadar odaklanır ki başka hiçbir şeyi gözü görmez. Ve kendi bencilliğinin kurbanı olma ihtimali aklından bile geçmez. Bu adam zamanla kendi ifadesiyle adanın “nimetleri” ile tanışmaya başlar. Keçiler bulur ama yakalamasının güçlüğünden şikâyet etse de geri adım atmaz. Gözlem yapar, yöntem geliştirir ve amacına ulaşmakla birlikte keçiyi götürürken oğlak barınağına kadar gelir. Oğlağı evcilleştirme umuduyla beslemeye çalışır ama oğlak yemez. Bu yüzden Robinson oğlağı yer. Ya boyunduruğuna girecek ya yok olacaktır. Bu düşünce yapısını sağlayan Batı

¹⁰ Keane, J. (2015). Medya ve Demokrasi (Çev. H. Şahin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.96.

¹¹ Defoe, a.g.e., s.52.

¹² Defoe, a.g.e., s.60.

hegemonyası silahsız, cephanesiz, aletsiz, giysisiz, yataksız, çadırsız yaşayamayacağı ve onlara ihtiyacı olduğu düşüncesini de benimsetir.

Robinson'un doğa ve nesnelerle kurduğu ilişki adaya düşmeden önceki hayatında sahip olduğu zaman ve kutsal gün gibi kavramlara tutunmasını sağlar. Benimsenmiş değerlerin, sorgulanmamış geleneklerin, ön kabul ile içselleşmiş kavramların birey için taşıdığı anlamın ve/veya önemin değişimi zordur. Bu nedenle zaman hesabını şaşırmamak için tahtanın üstüne "30 Eylül 1659'da burada karaya çıktım" yazarak bir kazığa çakar. Böylece işe koyulur. Masa ve sandalye yaparak her şey elinin altında olan bir ambar niteliğindeki mağarası, yanında çadırı ve sulak alandaki kır evi ile yaşamını sürdürür. Önceleri buraları "barınak" olarak isimlendirirken sonradan "ev" demeye başlar. Bu önemli bir değişimdir çünkü kullandığımız kelimeler fikirlerimizi ve o şey ile ilişkimizi yansıtır. Artık ev demesinden burayı biraz daha sahiplendiğini görürüz. Hatta keşif için adanın başka yerlerine gittiğinde oralar daha güzel olmasına rağmen evini özler ve yabancılik çeker. Evini yaşanılır hale getirmek için de çok emek harcamıştır. Yuvarlak tencereler, düz tabaklar, sürahiler, güveç kapları, değirmen, elek, maya, tuz, fırın, tekerlek, kano vb. pek çok araç gereç yapar. Toprağı sürmeyi, ekmeyi ve ekmek yapmayı başarır. "Sanırım pek az insan, bir parça ekmek için gerekli malzemenin sağlanması, üretilmesi, muhafaza edilmesi, biçim verilmesi, hazırlanması ve yapılması için gereken yığınla ayrıntı üzerinde bu kadar kafa yormuştur."¹³ Bununla birlikte mekanik uğraşlarda kendini geliştirir ve hayatında eline alet almamış biri oldukça iyi bir marangoz haline gelir. Uğraştığı her işin haddinden fazla zahmetli oluşunu da eklemek gerekir. Aletlerden, yardımdan ve yetenekten yoksun olduğu için çok vakit alır. Mağaraya koymak istediği uzun bir rafın tahtasını yapmak tam kırk iki gün sürer.¹⁴ Hem aletin hem başka bir bireyin yokluğu işleri daha zor hale getirmektedir.

Robinson çalışmaya devam eder ve adım adım başarılarla ulaşır. "Mantık matematiğin özü ve temeli olduğu için, her şeyi mantığa uygun biçimde belirleyip birbiriyle bağdaştırarak ve nesneler hakkında en mantıksal kanaatlere vararak herkes zamanla her tür mekanik zanaatta ustalaşabilir."¹⁵ Aydınlanmanın akıl ve bilimi temel alan düşünme tarzı vurgulanır. Bütün bu Batı medeniyetinin özelliklerine yapılan vurguların ardından kendini İngiltere'deki bir derebeyine benzetmesi bu anlatımı taçlandırır. Bütün bu toprakların tek sahibi, aksi iddia edilemeyecek biçimde kralı ve efendisi olduğunu ve istediği her şeyi yapabileceğini iddia eder. Hatta zamanla buraya "ümitsizlik

¹³ Defoe, a.g.e., s.129.

¹⁴ Defoe, a.g.e., s.125.

¹⁵ Defoe, a.g.e., s.72.

adası" yerine "benim adam" der. Bu gelişmede hayvanlarla (sonra insanlarla) kurduğu ilişki etkili olur. Keşif gezilerinden birinde bir keçi yaralar ve iyileştirmek için eve götürür. Süreç çok uzun sürdüğünden keçi evcilleşir. Bu vesileyle evcil hayvan beslemeyi düşünür. Zaten bir köpeği vardır. "Ailem" dediği bu topluluğa bir papağan, güvercin ve kediler de eklenir. Papağana birkaç yılda konuşmayı öğretir ve Robinson'un kendinden başka bir ağızdan duyduğu ilk sözcük papağının adı olan "Poll" olur ve kurabildiği tek cümle "Zavallı Robinson, neredesin?" sorusudur. Önce zihnindeki düşüncelere "danışma kurulu" diyerek kendiyi kurduğu iletişimle başlayan ötekine duyulan ihtiyaç hayvanlarla kurduğu iletişim ile taçlanır. İnsansızlık dışında gayet mutlu biçimde yaşadığını düşünür.

Zaten insansız olsa bile adada birçok bağlamda yalnız değildir. İngiltere'de büyürken ve ıssız adaya düşmeden deneyimlediklerinden oluşan bir kültüre sahiptir. Beraberinde getirdiği bu kültürün unsurlarını adada varlığını sürdürürken kullanır. Söz gelişi çocukken, babasının yaşadığı kasabadaki sepetçide keyifle saz örme sanatını izlediği zamanlar, sepet yapımında çok işine yaramıştır. Bununla birlikte adada geçirdiği yirmi sekiz yıl sonunda, adaya ilk düştüğünde sahip olduğu kültür unsurları ister istemez ciddi bir değişim geçirir. En temel örneğini mevsimlerde yaşar. "Artık mevsimlerin, Avrupa'da olduğu gibi yaz ve kış biçiminde değil de yağmur mevsimi ve kurak mevsim biçiminde birbirlerinden genel anlamda ayrılabildiklerini fark eder."¹⁶

Robinson yıllar sonra dünyaya yabancıdır. En temel olarak Tanrı ve din ile ilgili görüşleri, yapıp etmeleri bile değişmiştir. Bu zamana kadar pek dini inançlara göre davranmaz kafasında dine ilişkin şeyler hep belli belirsizdir. Pek sorgulamaz. Kendine yalnızca şanssız köpeğin teki olduğunu ve her zaman mutsuz olması için doğduğunu söyler. Ancak yaşadığı deprem, hastalık, fırtınalar gibi olayları düşündükçe dine farklı bakmaya başlar. Din ve Tanrı ile kurduğu iletişimin derinliği değişir. İncillerden birini alır ve "Sıkıntılı gününde seslen bana, seni kurtarırım, sen de beni yüceltirsin."¹⁷ cümlesiyle karşılaşması onu etkiler. Tanrı'nın onu duyacağına inanmaya başlar. Kurtuluşu farklı şekilde yorumlamaya yönelir. Böylece soyut düşünme yeteneğimiz ile ilişki kurmaya devam eder ve hayatla bir iletişim içinde olur. Bu aynı zamanda geçmiş kimliğini de korumayı ve ortaklığını sürdürmeyi sağlar. Robinson bunu dine yönelerek yapar. Yıldönümlerini dinsel bir havada geçirmeye başlar ve bir ritüel geliştirir. Artık toplum yaşamı dışında bir eksiği olmadığını düşünürken adada bir ayak izi görmesi üzerine bütün düzeni bozulur, inancı yıkılır, huzuru kaçar. Düşman olma ihtimali ile yıllarca

¹⁶ Defoe, a.g.e., s.115.

¹⁷ Defoe, a.g.e., s.102.

koruma çalışmaları yapar. “Tehlikenin korkusu, gözle görülür bir tehlikenin kendisinden on bin kez daha ürkütücüdür; endişenin yükü bize, endişe duyduğumuz kötülükten kat be kat büyük gelir.”¹⁸

Robinson Crusoe neredeyse on sekiz yıldır orada olmasına rağmen ilk kez bir ayak izi görür ve bunu görmese on sekiz yıl daha böyle yaşayabileceğini söyler. Ama artık bildiği için kültüründen getirdiği “düşman” olgusu yine su yüzüne çıkar. Korku içinde yıllarca güvenliğini artırma çalışmaları yapar. Bir gün ise “yamyamlar” dediği “yabancılar” adaya gelir. Yanlarındaki vahşilerden biri, bir boşluk bulunca yamyamların elinden kaçır ve Robinson onu kurtarır. Önce “benim vahşi” olarak hitap eder. Sonrasında ise “Cuma” ismini koyar. Burada günlerden biri ile isimlendirmesi aslında onun insan ruhuna sahip olmadığı düşüncesine dayanır. Cuma birkaç söz söyler ve Robinson hiçbirini anlamasa da bunları duymak hoşuma gider, çünkü kendi sesinden başka, yirmi beş yılı aşkın bir zamandır duyduğu ilk insan sesidir. Cuma’yı kendi gibi giyindirir. Kendi dilini öğretmeye başlar. Beslenme şeklini değiştirir ve insan yemesini engellemek için çabalar. “Gerçek Tanrı” bilgisini öğretmeye çalışır. Böylece Cuma’yı yönlendirir, biçimlendirir ve denetimini sağlar. Yani artık Cuma’nın zihnine girmiştir. Bunu Cuma’nın “Hayır, hayır, Cuma onlara iyi yaşayın der, Tanrı’ya dua edin der; mısır ekmeği, hayvan eti, süt yiye der; bir daha yok insan yemek.”¹⁹ cümlesinden anlarız.

Bir gün adadan gitme konusu olduğunda Cuma, Robinson olmadan kendi topluluğuna dönmeyeceğini söyler ve Robinson’un kendine öğrettiklerinin kabilesine fayda sağlayacağını düşünür. Zamanla yine “yamyamlar” gelir ve onların elinde tutsakları Robinson ve Cuma kurtarır. Ardından bir Avrupa gemisinde kaptana isyan edip kaptan ve isyana katılmayanları esir alanlar gelir adaya. Böylece ada nüfusu kalabalıklaşmakla birlikte kimin dost kimin düşman olduğu sorunu ortaya çıkar. Bu bağlamda Robinson esirleri kurtararak güvendiği kişilerden oluşan bir “ordu” kurar. “Sekiz adamı bulmuş olan bütün ordumla ilerledim: Bendeniz general, korgeneralim Cuma, kaptanla iki adamı ve ellerine silah verecek ölçüde güven duyduğumuz üç savaş tutsağı.”²⁰ Bu bağlamda iki grup arasında bir mücadele yaşanır. Sonunda ise Robinson’un ordusu kazanarak gemiyle İngiltere’ye döner ve kaybedenler adada kalır. Adada kalanlara bütün bilgi birikimini, eşyalarını aktarır. Her birikim bir sonraki dönemin daha hızlı gelişmesini sağlar

Robinson Crusoe kurmaca bir romandır ama Batı’nın sömürü zihniyetini gerçekçi bir şekilde yansıttığını söyleyebiliriz. Robinson yaban adasını

¹⁸ Defoe, a.g.e., s.174.

¹⁹ Defoe, a.g.e., s.241.

²⁰ Defoe, a.g.e., s.288.

denetler ve kendine dayalı bir sistem kurar. bunu yaparken ötekini ulaşım ve iletişim aracılığı ile konumlandırarak hiyerarşik bir ilişki ve düzen oluşturur. Bu bağlamda o zamandan beri birçok şey değişmekle birlikte temeli oluşturan baskı ve adaletsiz işleyen yapı aynı kalır. Sömürgeci yönetim eski biçimiyle doğrudan uygulanmasa da günümüzde de ekonomik, siyasal ve kültürel olarak baskı çeşitli kılıklarla hala varlığını sürdürmektedir. Öteki ile karşılaşma noktasında hep yok etmeye yönelik hareket edilmiştir. Fiziksel olarak öldürme şeklinde olmasa da karşıdakinin farklılığını ve kimliğini denetlemek, tahrip etmek bir anlamda onu yok etmek ve öldürmek sayılmaz mı? Günümüzde geleneksel sömürgeleştirme devam etmese de siyasi, ekonomik, kültürel, dini açılardan baskı söz konusudur. Batı belli değerleri paylaşılsa da egemenlik ve üstünlüğünü paylaşmaz. Belki tek bir kalıba sokulma değil ama kalıp çeşitliliğini arttırarak insanların özgür oldukları yanılgısında yine çizgilerden birinde yer alması sağlanır. Bu nedenle baştan kurulan temel iletişim ve denetim biçiminin değişmesi gerekmektedir.

Soyut düşünme yeteneği ile kurulan sistem ötekini tanımaya imkân verirken aslında onu yok sayma şeklinde bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda papağan, iletişimin sınırlarını ve “öteki” ile karşılaşmanın olanaksızlığını temsil eder. Çünkü dört kelime üzerine kurulu bir yaşamı vardır ve anlattıkları bu sınırlılığı içerir. Bu bağlamda Robinson’a temelde beyaz adama ayna tutar. Soyut düşünme yeteneği ile yaratılan dil, kültür, din gibi kavramların sahip olduğu sınırlılıklar önem arz eder. Çünkü kültür, tanıma ve karşılaşma imkânı sunarken inkar etme özgürlüğünü de tanır. Dil, konuşma ve anlatma imkânı sunarken aynı zamanda anlaşmayı reddetme imkanı da sunar. Din, inanma imkânı tanırken bununla birlikte imanı reddetme imkanı da tanır. Yani hepsi öteki ile karşılaşmaya izin vermekle birlikte ötekini reddetme yönünde yapılara sahip kavramlardır. Dil ise bizi bize tanıdık kılacak ve diğerlerinden ayıracak bir yöntem olarak ortaya çıkar. Ortaya çıkma nedeni bir yönüyle de iletişim yanında güvendir. Yani bize öğretilenler ile dünyayı kavramamız söz konusudur. Bu bağlamda sistemin çizgilerine takılmadan Robinson hikayesini baştan yazmayı deneyebiliriz.

Kaynakça

- Barlık, M.M. (2017). “Öteki”yi Sömürgeleştirme: Robinson Crusoe ve Foe. *International Journal of Social Science*, 57, 471-483. Doi: 10.9761/JASSS7027
- Davud, K. (2020). Robinson Crusoe’dan Albert Camus’nün Yabancı’sına insanlık miti: İs-sız adada öteki ile karşılaşmak (Çev. İ. Kocael). 25 Nisan 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=LAdzMtdbhRU> adresinden erişildi.
- Defoe, D. (2020). Robinson Crusoe (Çev. F. Kahya). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Fanon, F. (2016). Siyah Deri Beyaz Maskeler (Çev. C. Koytak). İstanbul: Encore Yayınları.
- Keane, J. (2015). Medya ve Demokrasi (Çev. H. Şahin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.